

У. І. Моторнюк, М. І. Теребух*, А. О. Ціхановський
Національний університет “Львівська політехніка”,
*Львівський національний університет імені Івана Франка

ПРОБЛЕМИ ІМПОРТОЗАМІННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

© Моторнюк У. І., Теребух М. І., Ціхановський А. О., 2016

Проаналізовано підходи до трактування поняття “імпортозаміщення”. Досліджено тенденції експортно-імпортової діяльності в Україні у контексті євроінтеграційних процесів, а також динаміку коефіцієнта покриття товарів та послуг. Узагальнено стратегії імпортозаміщення у перерізі окремих галузей та пропозиції щодо напрямів їх реалізації. Проаналізовано переваги та недоліки політики імпортозаміщення. Виокремлено проблеми реалізації моделей імпортозаміщення в Україні, а також особливості реалізації політики імпортозаміщення у контексті стимулювання розвитку малого підприємництва.

Ключові слова: імпортозаміщення, імпортозамінна діяльність, політика імпортозаміщення, імпортопротекціонізм, євроінтеграційні процеси.

U. I. Motorniuk, M. I. Terebukh*, A. O. Tsikhanovsky
Lviv Polytechnic National University
*Ivan Franko National University of Lviv

PROBLEMS OF IMPORT-SUBSTITUTING ACTIVITIES IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

© Motorniuk U. I., Terebukh M. I., Tsikhanovsky A. A., 2016

The approaches to interpretation concepts of “import substitution” were analyzed in this article. The tendencies of export-import activities in Ukraine in the context of European integration, and the dynamics of the absorption factor goods and services. Overview of import substitution strategies in individual sectors and proposals for their implementation areas. Advantages and disadvantages of the policy of import substitution were analyzed as well. Thesis there is determined the problem realization import models in Ukraine. and also features import substitution policy implementation in the context of stimulating small business development. Import substitution should be considered more widely, particularly as management not only trade flows, and all tangible and intangible assets, values that have and have materialized forms, which can be imported on the territory of the state and affect the volume of domestic production, supply, development and, respectively, consumption.

The basis for national economic growth is the development of industry, certain activities which may be export-oriented, import-substituting or neutral. Entities engaged in import, contribute to balancing trade flows and economic growth.

Implementation in Ukraine classical model of import substitution, based only on their own resources and technologies in the near future is connected with great difficulties due to loss of competitive position of many economic activities. Another model of import substitution can be import-substituting industrialization, for the implementation of which should actively involve international companies and foreign direct investment of transnational corporations.

As decisive implementation of industrial import substitution model considered foreign direct investment (FDI), the government must deal with improving Ukraine's image to potential investors. By this time in the international format Ukraine is still a few attractive to potential investors and FDI are characterized by weak capitalization. The main obstacles for FDI, vital for economic modernization in view of the limited financial resources of their own, are inefficient public administration, uncertainty about contract enforcement and corruption.

Import substitution aimed at systemic effect obtained by the public or separate economic entity and is appropriate when the process is a prerequisite for the effective functioning of the national economy, giving the possibility of national producers to align its position in the domestic market.

The analysis shows that Ukraine has not fulfilled mechanisms to stimulate import-substituting production. The use of instruments of exchange rate policy was ineffective, including devaluation of the hryvnia not significantly affect the process of import substitution. Tools of monetary policy did not contribute to stimulate import-substituting production.

With the right trade policy, as Ukraine could export services at competitive prices. Currently, Ukrainian exports based on agro-commodities that make up two-thirds of exports of goods from the country. However, exports of services belongs to the priorities of Ukraine. Thus, the development of efficient services sector is vital. Implementation of import substitution policy in the context of stimulating small business development should take place, taking into account its level of development, import-substituting strategies, sectoral specialization of small businesses in regions of certain economic activities.

Key words: import substitution, import-substituting activities, import substitution policy, import protectionism, European integration process.

Постановка проблеми у загальному вигляді. З огляду на зниження конкурентоспроможності власного виробництва в Україні, перенасичення внутрішнього ринку імпортованими товарами, нестабільність політичної та економічної ситуації посилюють актуальність дослідження проблем імпортозамінної діяльності та вироблення дієвих заходів для їхнього усунення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізування імпортозамінної діяльності розглядають праці М. Цапа [1,4], А. Мазаракі, Т. Мельник [2], Я. Еней [3], І Богданової [5], Ю. Шейка [6], Ю. Шипуліної, Т. Ващенко [7], Р. Співака [8], А Полторака [9], К. Пазізіної, С. Пазініної [12] та ін. Проте, незважаючи на достатню кількість напрацювань у цій сфері, спостерігається відсутність системного підходу до розроблення основних напрямів розвитку імпортозамінної діяльності в Україні як на макро-, так і на мікрорівні.

Цілі статті. На основі аналізування джерел за проблемами імпортозамінної діяльності пропонується сформувані підходи до розроблення основних напрямів розвитку імпортозамінної діяльності в Україні у контексті євроінтеграційних процесів.

Виклад основних результатів дослідження. Аналіз літературних джерел за проблемою розвитку імпортозамінної діяльності дає змогу стверджувати про відсутність єдиного підходу щодо тлумачення терміна “імпортозаміщення” як у вітчизняних, так і зарубіжних джерелах. У науковій літературі поширені визначення імпортозаміщення, що ґрунтуються на процесному підході, проте можна знайти й інші тлумачення поняття імпортозаміщення, яке розглядають як “стратегію економічного зростання, що передбачає розвиток промисловості за допомогою імпортного протекціонізму, тарифних та нетарифних обмежень” або “політику стимулювання внутрішнього виробництва товарів, які в іншому разі імпортуватимуться”. На думку М. В. Цапа, імпортозаміщення потрібно розглядати ширше, зокрема, як управління не лише товаропотоками, а усіма матеріальними і нематеріальними активами, цінностями, що мають і не мають уречевленої форми, які можуть імпортуватися або завозитися на територію держави і впливати на обсяги їх внутрішнього виробництва, постачання, створення та споживання [1, с. 14].

Основою зростання національної економіки є розвиток промисловості, окремі види діяльності якої можуть бути експортоорієнтованими, імпортозаміщальними чи нейтральними. Суб'єкти господарювання займаються імпортозаміщенням, сприяють збалансуванню торгових потоків та зростанню економіки [2, с. 11].

Імпортозаміщення розглядається як процес вітчизняного виробництва конкурентоспроможних замінників імпортової продукції завдяки реалізації державної політики прогресивного структурного реформування, який дає змогу забезпечувати потреби внутрішнього ринку та збільшувати експорт товарів із високою доданою вартістю з метою збалансування торговельного балансу країни. Ефективне імпортозаміщення може бути чинником економічного зростання як через створення нових робочих місць, розвиток сучасних технологій виробництва і менеджменту, так і продукуванням прибутку, який може бути конвертований в інвестиції. Для розвитку імпортозаміщальних виробництв спочатку необхідно залучити іноземні чи національні інвестиції на підприємства, що виготовляють продукцію – замінник імпорту, запозичити іноземні технології або використати для її виготовлення вітчизняні. Результатом цих дій може бути наповнення імпортозамінниками внутрішнього ринку та їх експорт за межі країни.

Реалізація в Україні класичної моделі імпортозаміщення, яка ґрунтується лише на власних ресурсах і технологіях, у найближчій перспективі пов'язана з великими труднощами через втрату конкурентних позицій багатьма видами економічної діяльності. Іншою моделлю імпортозаміщення може бути імпортозаміщальна індустріалізація, для реалізації якої необхідно активно залучати міжнародні компанії та прямі іноземні інвестиції транснаціональних корпорацій. Оскільки вирішальним у реалізації моделі індустріального імпортозаміщення вважається залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ), то держава повинна займатися поліпшенням іміджу України для потенційних інвесторів. До цього часу у міжнародному форматі Україна все ще залишається малопривабливою для потенційних інвесторів, а ПІІ характеризуються слабкою капіталізацією. Основними перешкодами для залучення ПІІ, життєво необхідних для модернізації економіки з огляду на обмеженість власних фінансових ресурсів, залишаються неефективне державне управління, невизначеність щодо виконання договорів та корупція.

Імпортозаміщення націлене на системний ефект, який отримує суспільство або окремих економічний суб'єкт, та є доцільним у випадках, коли даний процес створює передумови для ефективного функціонування національної економіки, даючи можливість національному виробникові вирівняти свої позиції на внутрішньому ринку [3, с. 256].

Окремі науковці негативно оцінюють роль імпортозаміщення, вважаючи, що універсальним регулятором у відкритих економіках є ринок. Головними негативними наслідками тут зазначаються: нижча ефективність імпортозамінного виробництва; перетікання більшої частини доходу і прибутку до іноземних компаній, що розгортають всередині країни виробництво власної продукції; поглиблення імпортозалежності та відтік іноземної валюти унаслідок використання інвестиційно-технологічного забезпечення та проміжних товарів імпортного походження; сповільнення розвитку у тих сегментах реального сектору економіки, де впроваджується імпортозаміщення, оскільки підприємствам не вдається наростити достатній потенціал конкурентоспроможності через надмірне використання митних обмежень [4, с. 208].

На думку І. Богданової, Україна може отримати переваги від дешевих імпортованих товарів, якщо відмовиться від кроків з імпортозаміщення, а натомість зосередиться на розвитку економіки, орієнтованої на надання послуг. Це дасть змогу Україні надавати конкурентоспроможні послуги вітчизняним галузям, які інтегруватимуть ці послуги у свій виробничий процес, підвищуючи в такий спосіб його ефективність. Наприклад, до цих послуг можуть належати ІТ-рішення для бізнесу, фінансові та страхові послуги за поміркованими цінами. За умови обґрунтованої торговельної політики Україна також могла б експортувати послуги за конкурентоспроможними цінами. Наразі український експорт ґрунтується на аграрно-сировинних товарах, які становлять дві третини експорту товарів із країни. Проте, як нещодавно заявила Торговий представник України Н. Микольська, експорт послуг належить до пріоритетів України. Отже, розвиток ефективного сектору послуг є життєво важливим [5].

Реалізація політики імпортозаміщення у контексті стимулювання розвитку малого підприємництва повинна відбуватись з врахуванням рівня його розвитку, стратегій подолання галузевої імпортозалежності, спеціалізації суб'єктів малого підприємництва регіонів на певних видах економічної діяльності [6].

Ю. С. Шипуліна та Т. В. Ващенко на прикладі підприємства машинобудівної галузі обґрунтовують вибір напрямів реалізації стратегії імпортозаміщення [7], Р. В. Співак доводить можливість досягнення ефекту синергії шляхом ефективного поєднання стратегії імпортозаміщення та стимулювання експорту [8, с. 83].

Аналізуючи рівень імпортозалежності продукції легкої промисловості України, А. С. Полторак узагальнює основні заходи впровадження стратегії імпортозаміщення у цій галузі, серед яких: тимчасове обмеження імпорту товарів для відновлення рівноваги платіжного балансу за допомогою введення тимчасової надбавки до ставок ввізного мита; заходи, спрямовані на зміну умов оподаткування імпорту товарів легкої промисловості, що використовувались; заходи, що сприятимуть оновленню обладнання, необхідного у процесі виробництва товарів легкої промисловості на вітчизняних підприємствах [9, с. 215–216].

Прямим результатом ефективної політики імпортозаміщення є зростання частки товарів, виготовлених на території країни, в загальному обсязі внутрішнього споживання. Проте його досягнення значною мірою зумовлене імпортозаміщенням у сферах капіталу та фінансів, трудових ресурсів та інтелектуального капіталу, технологій і ноу-хау, елементів матеріально-технічної бази, інноваційних ресурсів, елементів інституційного середовища. Під елементами інституційного середовища мається на увазі зростання чисельності та частки суб'єктів господарювання – резидентів, що здійснюють виробництво (постачання, зберігання, продаж) товарів на внутрішньому ринку, їх контрагентів, інвесторів, обслуговуючих структур (консалтинг, інжиніринг, маркетингові дослідження), суб'єктів фінансово-кредитного сектору та ділової ринкової інфраструктури.

За 2015 р. експорт товарів до країн ЄС становив 13015,2 млн.дол. США і зменшився порівняно з 2014 р. на 23,5 % (на 3987,7 млн дол.) (рис. 1), імпорт – відповідно 15330,2 млн дол. та зменшився на 27,2 % (на 5739,0 млн дол.). Негативне сальдо становило 2315,0 млн дол.

У загальному обсязі частка країн ЄС порівняно з 2014 р. збільшилась і становила в експорті 34,1 %, в імпорті – 40,9 % (за 2014 р., відповідно, 31,5 і 38,7 %).

На формування негативного сальдо вплинули окремі товарні групи: палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки (3043,9 млн дол.), механічні машини (1206,8 млн дол.), пластмаси, полімерні матеріали (1008,4 млн дол.) [10, с. 7].

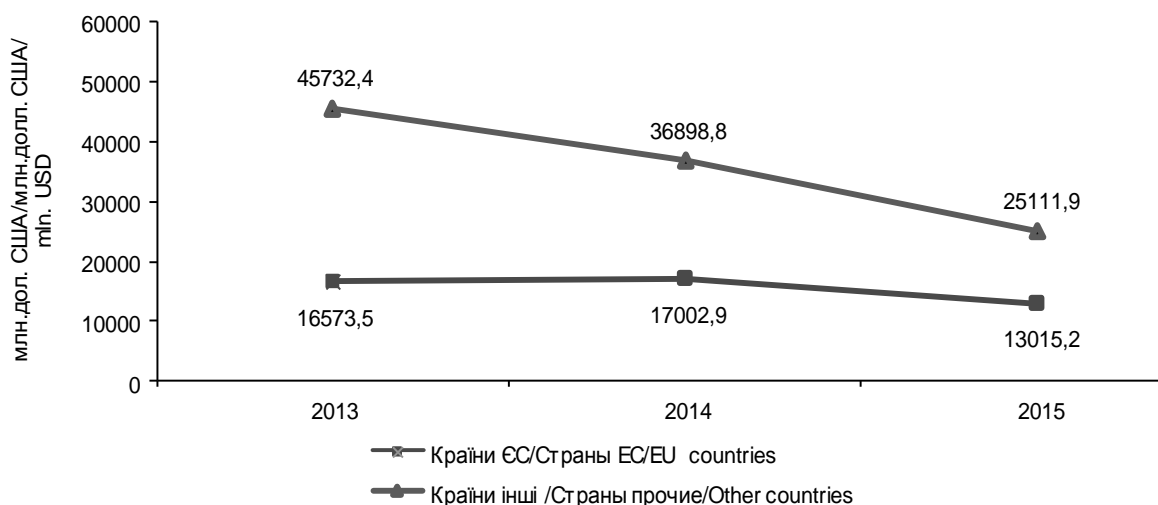

Рис. 1. Динаміка експорту товарів з України до країн ЄС за період 2013–2015 рр. [10, с. 24]

Найбільші обсяги експорту до країн ЄС становили продукція агропромислового комплексу та харчової промисловості – 31,2 % від загального обсягу експорту, чорні метали – 20,2 %, електричні та механічні машини – 13,8 %, мінеральні продукти – 11,4%. Серед товарів АПК та харчової промисловості найбільша частка експорту припадала на зернові культури – 40,2 % від загального обсягу товарів АПК (у т.ч. кукурудза – 31,5 %, пшениця – 7,3 %), жири та олії тваринного або рослинного походження – 16,8 % (олія соняшникова – 14,1 %), насіння і плоди олійних рослин – 15,9 %.

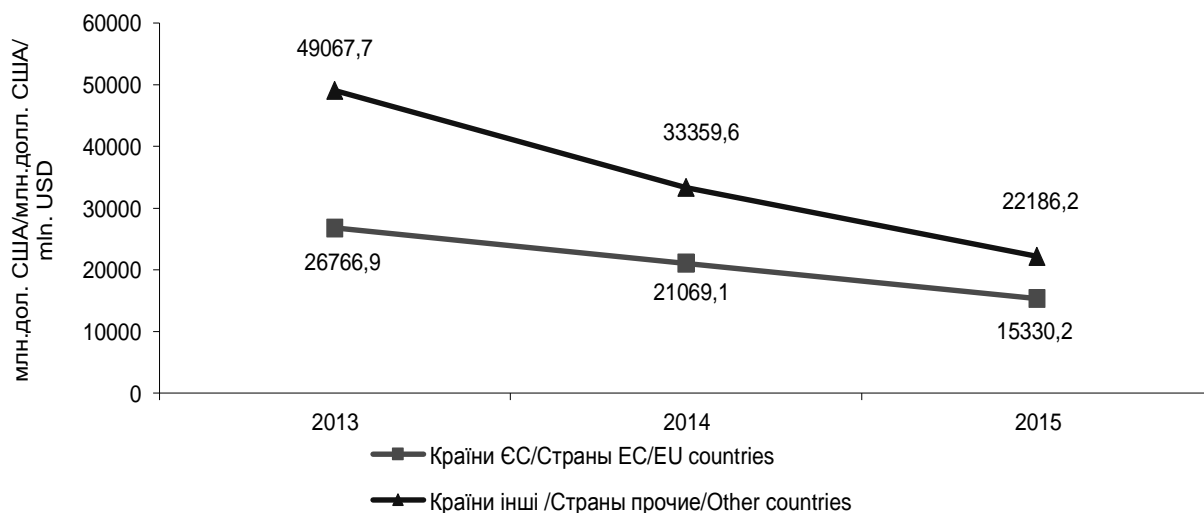

Рис. 2. Динаміка імпорту товарів з України до країн ЄС за період 2013–2015 рр. [10, с. 29].

У 2015 р. обсяги експорту та імпорту послуг країнам ЄС становили 2927,9 млн.дол. США та 2750,1 млн дол. і зменшилися по відношенню до 2014 р. відповідно на 26,6 та 12,7 % (рис. 3, 4). Позитивне сальдо становило 177,8 млн дол. (у 2014 р. також позитивне 842,8 млн дол.).

На позитивне сальдо найбільше вплинули окремі види послуг: з переробки матеріальних ресурсів (позитивне сальдо 608,7 млн дол.), транспортні (432,8 млн дол.), у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні (279,1 млн дол.).

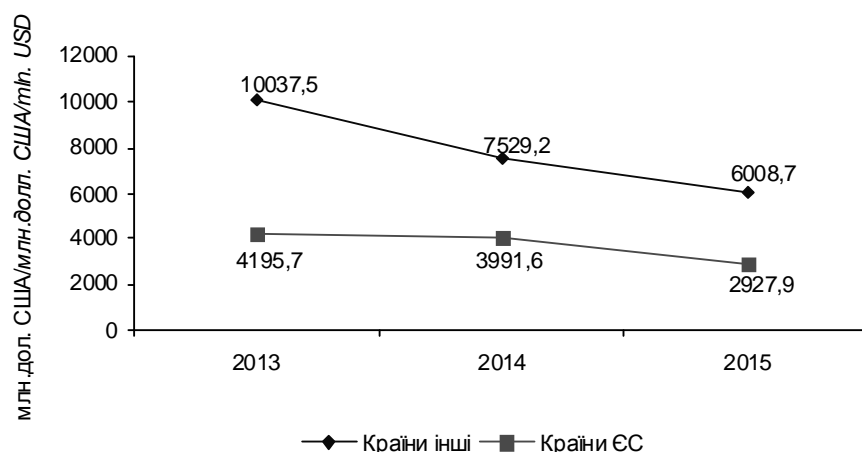

Рис. 3. Динаміка експорту послуг з України до країн ЄС за період 2013–2015 рр. [10, с. 76]

Коефіцієнт покриття експортом імпорту становив 1,06 (за 2014 р. – 1,27). Питома вага експорту послуг країнам ЄС у загальному обсязі становила 30,1 %, імпорту – 49,8 % (у 2014 р., відповідно, 34,6 та 49,4 %) [11, с. 8].

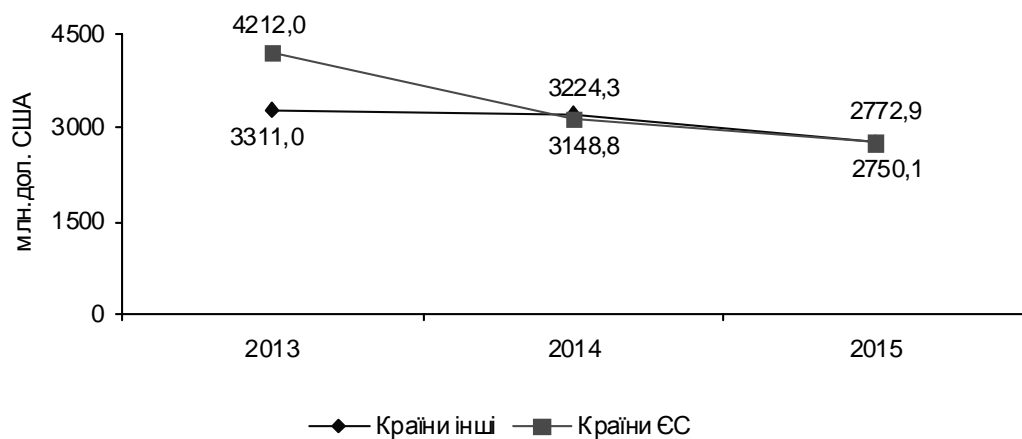

Рис. 4. Динаміка імпорту послуг з України до країн ЄС за період 2013–2015 рр. [10, с. 85]

Проведений аналіз свідчить, що в Україні не відпрацьовані механізми стимулювання імпортозамінного виробництва. Застосування інструментів курсової політики було неефективним, зокрема девальвація гривні не вплинула дуже на процеси імпортозаміщення. Інструменти грошово-кредитної політики не сприяли стимулюванню імпортозамінного виробництва [12, с. 44]. Для розвитку імпортозаміщення необхідно поглибити механізми стимулювання виробництва замінників імпорту, що включають інструменти грошово-кредитної, фіскальної, валютно-курсної та зовнішньоторговельної політики. Регулятивний вплив держави на розвиток імпортозаміщення потрібно вбачати у зниженні ставок під час надання кредитів господарським суб'єктам, що виробляють імпортозамінну продукцію. Застосування фіскального механізму для стимулювання імпортозамінного виробництва повинно передбачати запровадження: пільгового оподаткування прибутку, що реінвестується в модернізацію основних фондів; інвестиційних податкових кредитів через відтермінування сплати податку у проекти імпортозаміщення; тимчасового пільгового оподаткування виробництва інноваційної імпортозамінної продукції. Інструменти торговельної політики повинні передбачати розширення застосування нетарифних методів регулювання, дозволених СОТ, зокрема ліцензування, сертифікації, технічних регламентів, фітосанітарних норм, екологічних заходів. Валютно-курсну політику потрібно спрямовувати на стабільність валютного курсу, що забезпечить запобігання різким коливанням споживчих цін.

В умовах посилення євроінтеграційних процесів зростає необхідність реформування митної політики в Україні з метою посилення регулятивного впливу держави на розвиток імпортозамінної діяльності [13].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дає підстави стверджувати про відсутність єдиного підходу до теоретичних основ імпортозамінної діяльності, так і практичних аспектів їх застосування. Реалізація в Україні класичної моделі імпортозаміщення, яка ґрунтується лише на власних ресурсах і технологіях, у найближчій перспективі пов'язана з великими труднощами через втрату конкурентних позицій багатьма видами економічної діяльності. Іншою моделлю імпортозаміщення може бути імпортозаміщувальна індустріалізація, для реалізації якої необхідно активно залучати міжнародні компанії та прямі іноземні інвестиції транснаціональних корпорацій. У подальших дослідженнях потрібно дослідити інвестиційну складову імпортозамінної діяльності, зокрема вибір джерел її фінансування, а також механізм розроблення стратегії імпортозаміщення в умовах нестабільності політичної та економічної ситуації в Україні.

1. Цап М. В. *Організаційно-економічний механізм державної структурної політики імпортозаміщення в Україні: дис. ... канд. екон. наук; спец. 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством"* / М. В. Цап. – Львів, 2015. – 248 с. 2. Мазаракі А. *Імпорт та перспективи імпортозаміщення в Україні [Текст]* / А. Мазаракі, Т.Мельник // *Вісник КНТЕУ*. –

2012. – № 6. – С. 5–15. 3. Еней Я. І. Теоретичні аспекти політики імпортозаміщення в Україні / Я. І. Еней / Підсумки розвитку економіки України: проблеми, перспективи, ефективність: зб. матер. Всеукраїнської наук.-практ. конф. / за ред. Н. П. Резнік. – К.: КіМУ, 2016. – С. 253–256. 4. Цап М. В. Сутнісні характеристики процесу імпортозаміщення та його соціально-економічна роль / М. В. Цап // Вісник Хмельницького національного університету “Економічні науки”. – 2016. – № 4(1). – С. 206–210. 5. Богданова І. Політика імпортозаміщення не є найкращим рішенням для України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://voxukraine.org/2016/01/27/the-import-substitution-is-not-an-optimal-policy-solution-for-ukraine-ua/>. 6. Шейко Ю. О. Імпортозаміщення як інструмент стимулювання розвитку малого підприємництва в регіонах України / Ю. О. Шейко // Ефективна економіка [Електронний ресурс] – 2016. – № 2. – Режим доступу: <http://www.econotyu.nauka.com.ua/?op=1&z=4779>. 7. Шипуліна Ю. С. Обґрунтування вибору напрямку реалізації стратегії імпортозаміщення на підприємстві машинобудівної галузі / Ю. С. Шипуліна, Т. В. Ващенко // Технологический аудит и резервы производства. – 2016. – № 1(6). – С. 37–42. 8. Співак Р.В. Модель імпортозаміщення та стимулювання експорту: ефект синергії [Текст] / Р. В. Співак // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності = *Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property*: зб. наук. пр. / ПДТУ. – Маріуполь, 2016. – Т. 2. – С. 82–86. 9. Полторак А. С. Стратегія імпортозаміщення товарів легкої промисловості в системі напрямів економічного зростання України / А. С. Полторак // Глобальні та національні проблеми економіки; електр. Наук. вид. – 2015. – Вип. 5. – С. 212–216. 10. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2015 році. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 156 с. 11. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2015 році. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 195 с. 12. Пазізіна К. В. Імпортозаміщення в системі забезпечення економічних інтересів України / К. В. Пазізіна, С. М. Пазізіна // Сталій розвиток економіки. – 2013. – № 3. – С. 42–45. 13. Кузьмін О. Є. Реформування митної політики України в умовах європейської інтеграції / О. Є. Кузьмін, А. В. Тодошук, О. Г. Мельник // Актуальні проблеми економіки. – № 11(185). – 2016. – С. 53–60.